

door Prof. Dr. Luc FRANÇOIS (1)

Het recht tot petitioneren was in de Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ingeschreven in artikel 161. Het was bedoeld als een legale correctie op het politieke systeem : de Franse Revolutie had immers geleerd dat geweldadige vormen van oppositie, zoals burgerlijke ongehoorzaamheid, relletjes, opstanden en staatsgrepen meer waren dan theoretische hypotheses. Het petitioneren gaf de burger dus enerzijds de mogelijkheid zijn mening te uiten, maar anderzijds kon het een gedeelte van eventuele politieke ontevredenheid ventileren.

Het insturen van petitiees naar de politieke autoriteiten was geen nieuwigheid in 1815. Ook in het Ancien Régime werd regelmatig naar de pen gegrepen om de centrale overheid rechtstreeks op de hoogte te brengen van vermeend onrecht. Tussen 1815 en 1828 werden er eveneens vrij regelmatig petitiees naar de Tweede Kamer gestuurd.

De petitiebeweging in het algemeen

Eén van de vormen waarlangs de groeiende ontevredenheid over het beleid van koning Willem I werd geuit, was het massale gebruik dat van het petitierecht werd gemaakt vanaf 1828. In twee golven (najaar 1828 tot voorjaar 1829 en najaar 1829 tot voorjaar 1830) werden duizenden brieven naar de Staten-Generaal gestuurd. Deze documenten bestaan uit twee goed te onderscheiden gedeelten : eerst worden de "grievens" opgesomd (vrij snel maakt men daarbij gebruik van stereotiepe formuleringen) en daarna volgt een lijst met handtekeningen van personen die deze grievens onderschrijven. Er werd geklaagd over de belastingsdruk, over het gebrek aan persvrijheid, over het onderwijsbeleid van de regering en - in veel mindere mate - over het gebrek aan taalvrijheid.

Het beeld dat tot heden over deze petitiebeweging stand houdt, is door de tijdgenoten zelf in het leven geroepen. De voorstanders beweerden dat de toenmalige elites massaal gehoor gaven aan de oproep de petitiees te ondertekenen en dat er vele tienduizenden handtekeningen (40.000 à 65.000 in de eerste golf; 300.000 à 360.000 in de tweede golf) werden verzameld. De tegenstanders beweerden dat de clerus en het lokale establishment de gewone man onder druk zetten; dat ook vrouwen, kinderen en bejaarden tekenden om het aantal kunstmatig op te drijven en dat het grote aantal kruisjes op de petitielijsten zou bewijzen dat vele analfabete ondertekenaars niet goed wisten waar ze zich akkoord mee verklaarden.

Uit het onderzoek dat tot heden werd uitgevoerd (2), blijkt dat de petitiebeweging geen eenduidig verloop kende. De snelheid waarmee het fenomeen zich verspreidde, het totale aantal handtekeningen en de regionale verdeling over de reeds bestudeerde provincies, laten een zeer grillig verloop zien. De verklaring voor een dergelijk grootschalig fenomeen moet dan ook op diverse niveaus worden gezocht. Enerzijds is er de invloed van notoire voor- of tegenstanders; anderzijds kan er een zekere organisatievorm niet worden ontkend : zijn de regionale

verschillen verklaarbaar aan de hand van de grenzen van parochies, dekenijen, kantons, arrondissementen ? De sociaal-economische verschillen van de ene regio ten opzichte van de andere spelen ook mee : was er sprake van proto-industrie, waren het pachters of eigenaars die ondertekenden, had de regio voor- of nadeel ondervonden van het beleid van Willem I (of van zijn voorgangers) ? Wellicht moet de verklaring voor (de afwezigheid van) het succes van de petitiebeweging gezocht worden in een kluster van factoren : toevaligge omstandigheden, ingesteldheid van de lokale politici en van de clerus (opgeleid voor of na het concordaat van 1801), bodemstructuren, materiële welstand, sociale status en oude feodale grenzen.

De petitiebeweging in het Oostendse

Het arrondissement Oostende telde op 1 januari 1830 28 gemeenten, met een totale bevolking van 37.850 inwoners (waarvan 11.622 in Oostende zelf). In tegenstelling tot de overige arrondissementen van de provincie West-Vlaanderen werd er opvallend weinig gepetitioneerd. Het beschikbare bronnenmateriaal laat de volgende cijfers zien :

gemeente	inwoners	eerste golf	tweede golf
		handtekeningen	handtekeningen
Bekegem	464	-	126
Eernegem	2.449	103	206
Ichtegem	3.590	-	144
Mannekensvere	372	4	-
Schore	513	4	-
St-P-Kapelle	218	-	50
Vlissegem	754	-	45
Westkerke	1.054	-	79
Oostende	11.622	-	1

In 19 van de 28 gemeenten werd noch in de eerste golf, noch in de tweede golf gepetitioneerd. De petitie van Mannekensvere en Schore uit de eerste golf en van Oostende uit de tweede golf kunnen in het kader van dit onderzoek terzijde worden geschoven : het kleine aantal ondertekenaars wijst erop dat het hier "normale" petitie betreft, die wellicht volledig los staan van de "golven" die door de politieke oppositie werden gelanceerd.

We stellen dus vast - in verhouding tot de rest van het arrondissement Oostende - de petitie succes kenden in een aaneengesloten groep gemeenten : Eernegem (eerste en tweede golf), Bekegem, Ichtegem en Westkerke (tweede golf). Deze concentratie van gemeenten strekte zich trouwens ook uit tot de aangrenzende gemeenten van het arrondissement Brugge. Vlissegem sloot, wat petitioneergedrag betreft, ook meer aan bij de aangrenzende gemeenten van het arrondissement Brugge en Sint-Pieterskapelle bij deze van het arrondissement Diksmuide.

Het arrondissement Oostende is in dat opzicht perfect vergelijkbaar met de meerderheid van de kustgemeenten, die quasi alle opvallen door grote afzijdigheid in deze operaties, terwijl het "binnenland" van West-Vlaanderen eerder het voortouw in de beweging had genomen. Het verschil met het arrondissement Roeselare bijvoorbeeld is hier zeer extreem.

De enige petitie van betekenis uit het arrondissement Oostende kwam vrij laat tot stand (maart 1829). Op het ogenblik dat de lijst in Eernegem werd ondertekend, was de beweging in zijn geheel al over haar hoogtepunt heen. Een andere merkwaardigheid van de petitie in het arrondissement Oostende betrof het aantal kruisjes, gezet door analfabete ondertekenaars. Het onderzoek voor de drie genoemde Vlaamse provincies leert dat - in tegenstelling met wat traditioneel wordt beweerd - er slechts 0,5 à 1 % kruisjes op de petitie voorkomen. In het arrondissement Oostende loopt dit aantal echter op tot 11 %.

Eén van de merkwaardige vaststellingen van het fenomeen "petitiebeweging" in het algemeen is de opvallend grote deelname van het platteland. Normaliter zijn oppositie en verzetsbewegingen eerder stedelijke verschijnselen. Ook op dit punt wijkt het arrondissement Oostende af van het normale patroon : de plattelandsgemeenten rond Oostende blijven immers ook afzijdig.

Voor andere arrondissementen, waar overvloedig werd gepetitioneerd, kunnen nog bijkomende interessante vragen worden geformuleerd : woonden de petitionarissen geconcentreerd in hun gemeente of waren ze eerder inwoners die veraf en geïsoleerd leefden ? Behoorden de ondertekenaars tot uiteenlopende leeftijdscategorieën ? Welke was de beroepenstructuur van de ondertekenaars ? Volgde men overal de ordewoorden op om enkel de gezinshoofden te laten ondertekenen ? Komen alle lokale notabelen op de petitie voor en, zo niet, waarin onderscheidt de ene groep zich van de andere ?

Voor het arrondissement Oostende moet echter eerst nog een andere vraag dringend worden gesteld, en wel deze naar de volledigheid van het bronnenmateriaal. Het archief in Den Haag, waar de originele petitieën worden bewaard, laat niet toe te veronderstellen dat er grote en systematische hiaten zouden zijn. Toch is het niet uitgesloten dat bepaalde petitieën verloren gegaan zouden zijn of dat ze op een verkeerde plaats zouden zijn ondergebracht : wist de bevoegde ambtenaar steeds precies tot welk arrondissement of tot welke provincie een zekere gemeente behoorde? Toch lijkt het zo dat er voor het arrondissement Oostende eerder in de richting van "alternatieve" bronnen moet worden gezocht : correspondentie van en met de toenmalige gouverneur en - vooral - de pers, ook op landelijk niveau.

Pas wanneer een exhaustief onderzoek naar bijkomende informatie niets zou opleveren, zou het interessant worden hypothesen te formuleren omtrent de verklaring voor de kalmte in het arrondissement Oostende : genoot de streek meer dan elders van het economische beleid van de overheid ? Was de invloed van de kerk op de burger minder groot dan elders of was de greep van de burgerlijke overheden er precies groter ? Hoe aantrekkelijk deze veronderstellingen ook zijn, het is voorlopig te vroeg om ze bevestigend of ontkennend te beantwoorden.

-----
(1) Prof. Dr. Luc FRANÇOIS is professor aan de Universiteit van Gent, Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis.

(2) L. WATERSCHOOT, E. VAN BETSBRUGGE en K. BOLSENSS onderzochten, in het kader van hun licentiatsverhandeling die ze onder mijn leiding maakten in de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent, de petitiebeweging in Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Antwerpen. De gedeeltelijke en voorlopige resultaten van dit onderzoek zijn gebundeld in : L. FRANÇOIS, "De petitiebeweging in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden : balans van het onderzoek" in : C.A. TAMSE en E. WITTE (eds), Staats- en Natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830), Baarn-Brussel, Bosch & Keuning - Vubpress, 1992, pp. 122-170. Een exemplaar van dit rapport bevindt zich in de bibliotheek van "De Plate".